

Využití molekulárních markerů v systematice a populační biologii rostlin

1. Úvodní charakteristika a přehled technik

Tomáš Fér

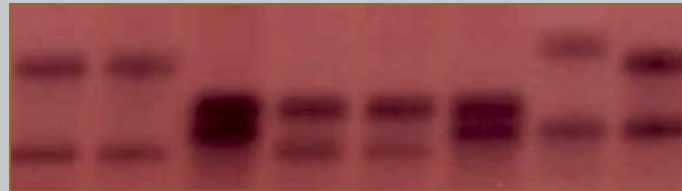
tomas.fer@centrum.cz

Co jsou to molekulární markery ?

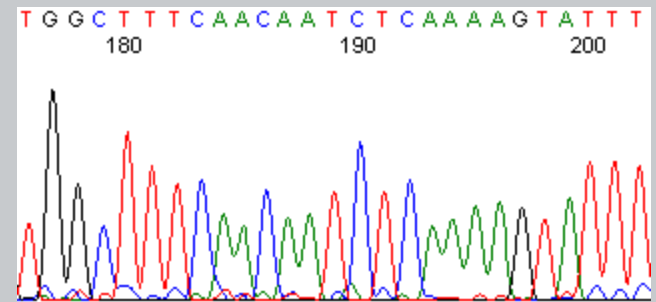
- informace o organismu získaná na základě analýzy jeho molekul – proteinů, DNA
- marker – znak, jednotka informace – cíleně či náhodně vybraná část celkové informace
- markery vypovídají o genetické podobnosti (příbuznosti) jedinců, populací nebo druhů

Příklady markerů

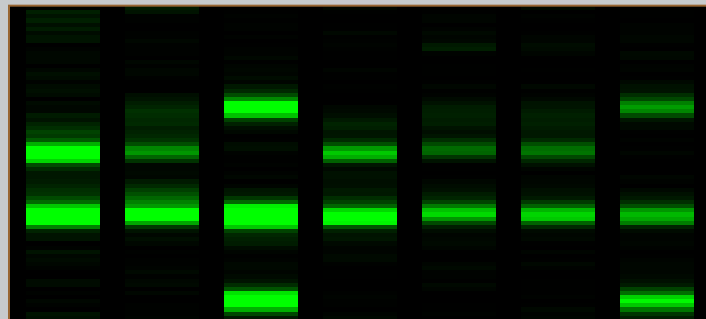
- informace o molekule enzymu (např. její náboj)

- pořadí nukleotidů v řetězci DNA

- délka fragmentu řetězce DNA

Povaha molekulárních dat

- poskytují informaci o genotypu jedince
- tj. informace nezávislá na podmínkách prostředí (není plasticita)
- předpoklad selektivní neutrality – tj. není vliv na fitness jedince
  - zkoumáme informaci z nekodujících úseků DNA
  - předpokládáme stejnou funkčnost jednotlivých izozymů
- kvalitativní informace – presence fragmentu, alela, nukleotid
- jedinečná informace o organismu – identifikace klonu
- mění se při generativním rozmnožování – rekombinace

Uložení genetické informace

jádro

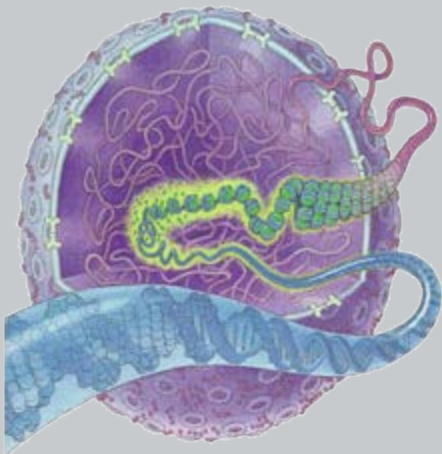
- různá ploidie
- rekombince
- biparentální přenos

plastidy

- 1 kruhová molekula
- bez rekombince
- uniparentální přenos

mitochondrie

- strukturně komplikovaná
- strukturní přestavby
- uniparentální přenos

Charakteristika genomů

	nDNA zvířata	rostliny	cpDNA	mtDNA zvířata	rostliny
dědičnost	biparentální	biparentální	krytosemené maternální, konifery paternální	maternální	maternální
struktura	lineární	lineární	cirkulární	cirkulární	cirkulární, komplexní
velikost (kb)	$4.9 \times 10^4 - 7.0 \times 10^8$	$5.0 \times 10^4 - 3.0 \times 10^8$	71 – 214	15 – 20	200 – 2400
substituční rychlost	3.5×10^{-9}	$4.1 - 5.7 \times 10^{-9}$	$0.86 - 1.20 \times 10^{-9}$	56×10^{-9}	$0.36 - 0.50 \times 10^{-9}$
substituční rychlost relativně vůči rostlinné mtDNA	8.1	11.4	2.4	130.2	1.0
cizorodé sekvence	běžné	běžné	vzácné	vzácné	běžné
strukturní mutace	běžné	běžné	vzácné	vzácné	běžné
rekombinace	ano	ano	intramolekulární	ne	inter- a intramolekulární

Přehled molekulárních markerů

1. proteiny – *isozymy*

2. DNA markery

- **RFLP** (**R**estriction **F**ragment **L**ength **P**olymorphism)
- založené na PCR – analýza fragmentů DNA
  - údaje o pořadí nukleotidů – *sekvence*
  - délkový polymorfismus fragmentů
    - analýza „celého“ genomu
      - **RAPD** (**R**andom **A**mplified **P**olymorphic **D**NA)
      - **AFLP** (**A**mplified **F**ragment **L**ength **P**olymorphism)
      - **ISSRs** (**I**nter **S**imple **S**equences **R**epeats)
    - informace z konkrétních částí genomu
      - **PCR-RFLP** (**P**olymerase **C**hain **R**eaction – RFLP)
      - **mikrosatelity** (**S**imple **S**equences **R**epeats – SSRs)
      - **SSCP** (**S**ingle **S**train **C**onformation **P**olymorphism)
  - celogenomové markery – **SNP**, whole genome sequencing

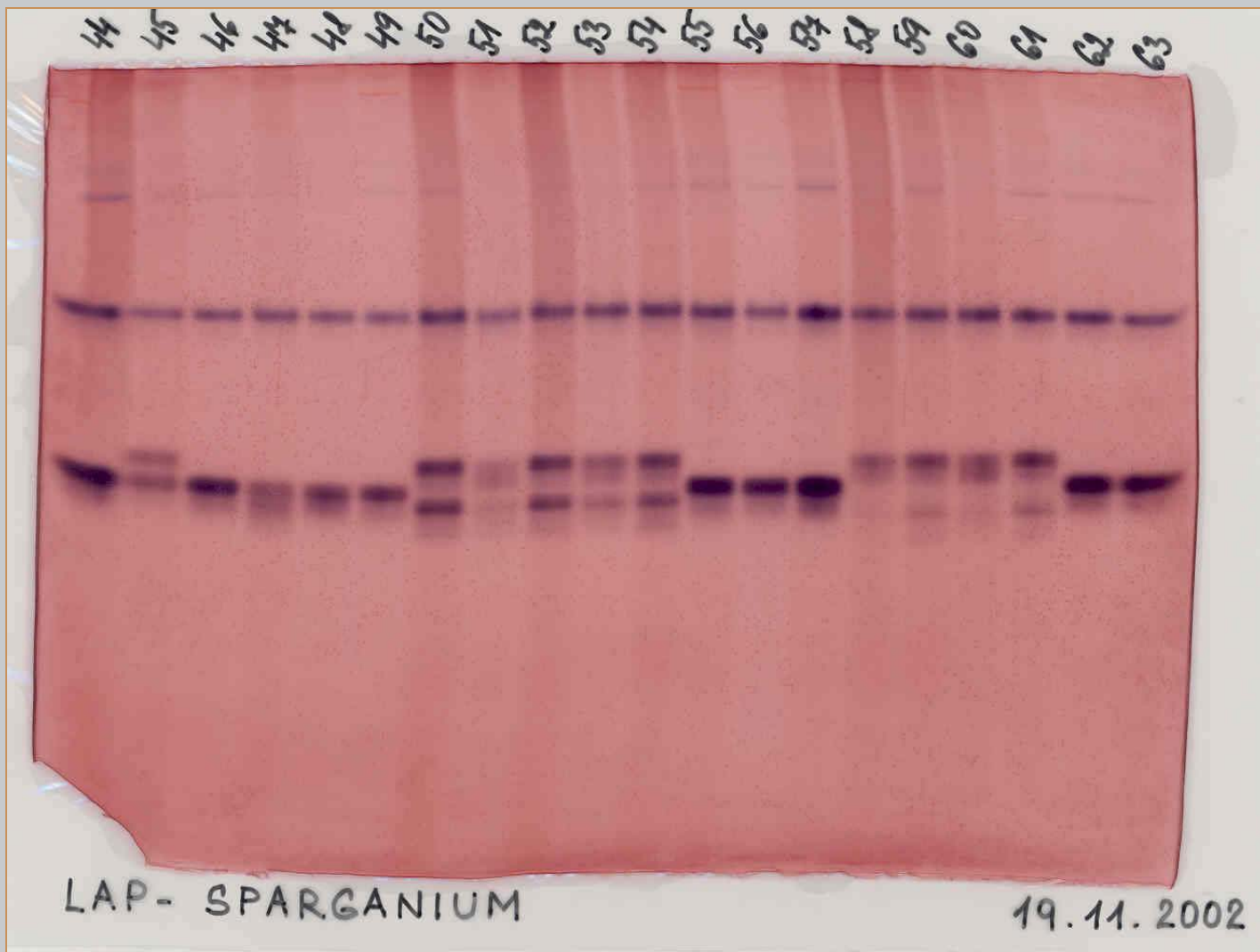
Isoenzymy (isozymy, allozymy)

- proteiny katalyzující základní biochemické reakce
- extrakce z jakýchkoliv živých pletiv – nejlépe listů
- na základě různě velkého elektrického náboje jsou jednotlivé „typy“ (= alely) rozděleny elektroforézou
- vizualizace pomocí „barevných reakcí“

Příklad isoenzymového gelu

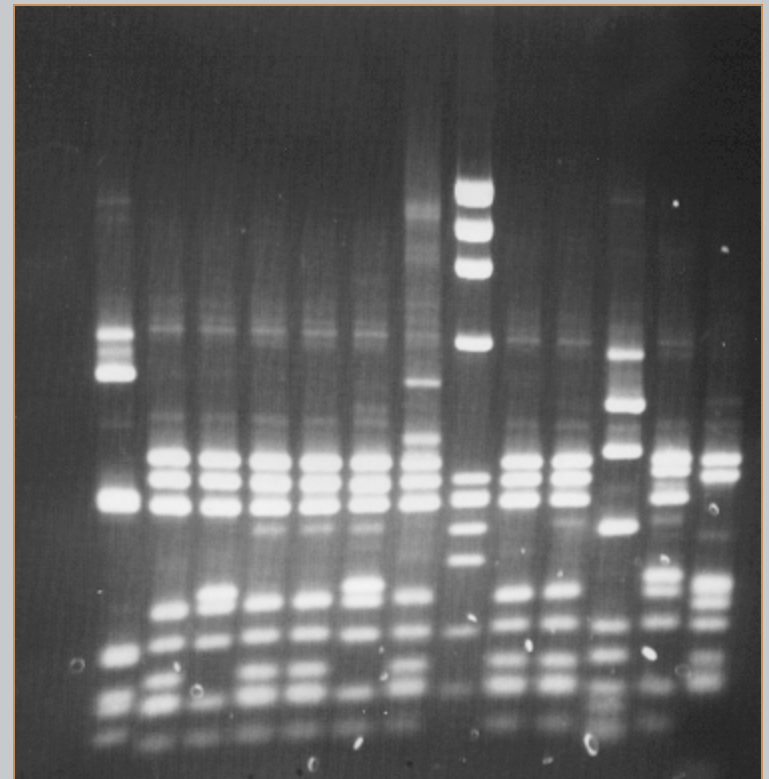
RFLP

Restriction Fragment Length Polymorphism

- DNA je specificky štěpena na fragmenty restriční enzymem
- elektroforéza – délkové rozdělení
- velké množství fragmentů – část je vizualizována hybridizací se značenou sondou (*Southern blotting*) – například vizualizace pouze chloroplastové DNA
- variabilita – inserce/delece nebo mutace v restričním místě

- + vysoce reprodukovatelné pattern
- potřeba značených sond

Příklady RFLP gelů

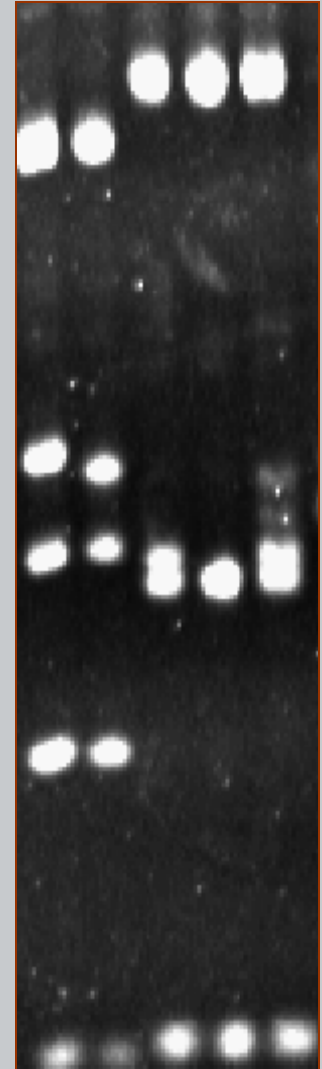
<http://www.ufpe.br/biolmol/Tec-mol-biol/RFLP-real.JPG>

PCR-RFLP

- PCR s dvojicí specifických primerů je namnožen konkrétní úsek DNA
- využití konsenzuálních primerů (např. cpDNA)
  - použitelné takřka u všech druhů
- štěpení namnoženého úseku různými restriktčními enzymy
- elektroforéza fragmentů

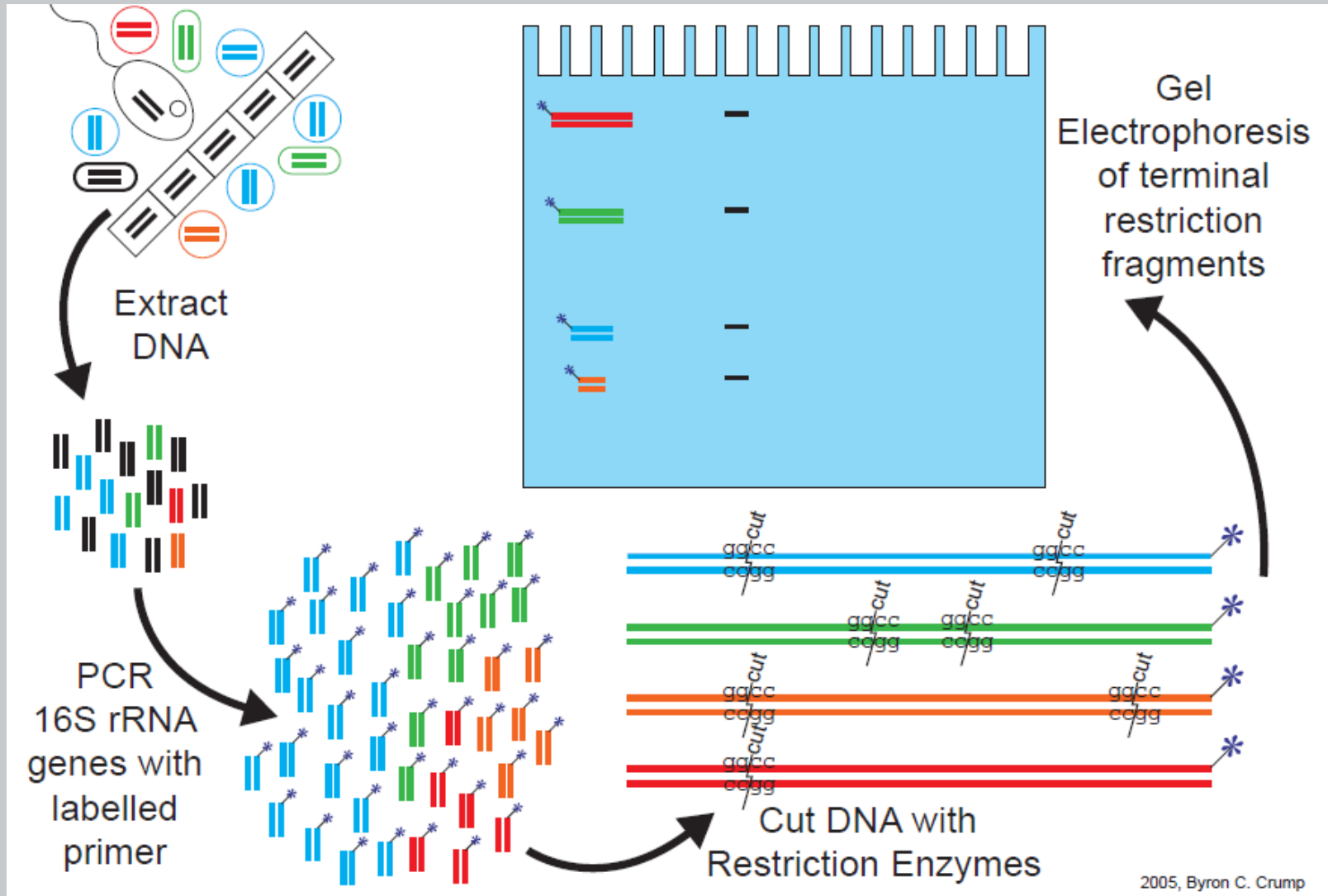
+ univerzální metoda

– nižší variabilita při použití cpDNA

tRFLP

terminal - **R**estriction **F**ragment **L**ength **P**olymorphism

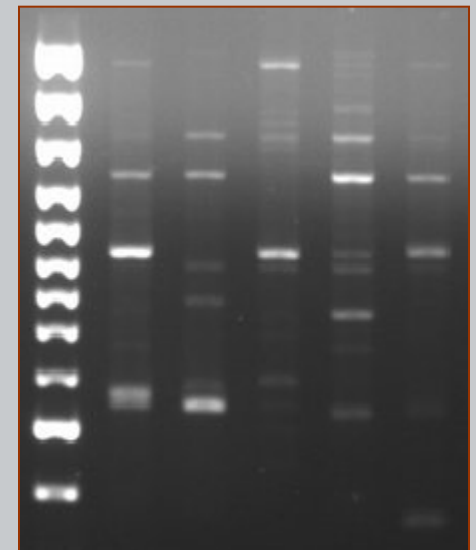

RAPD

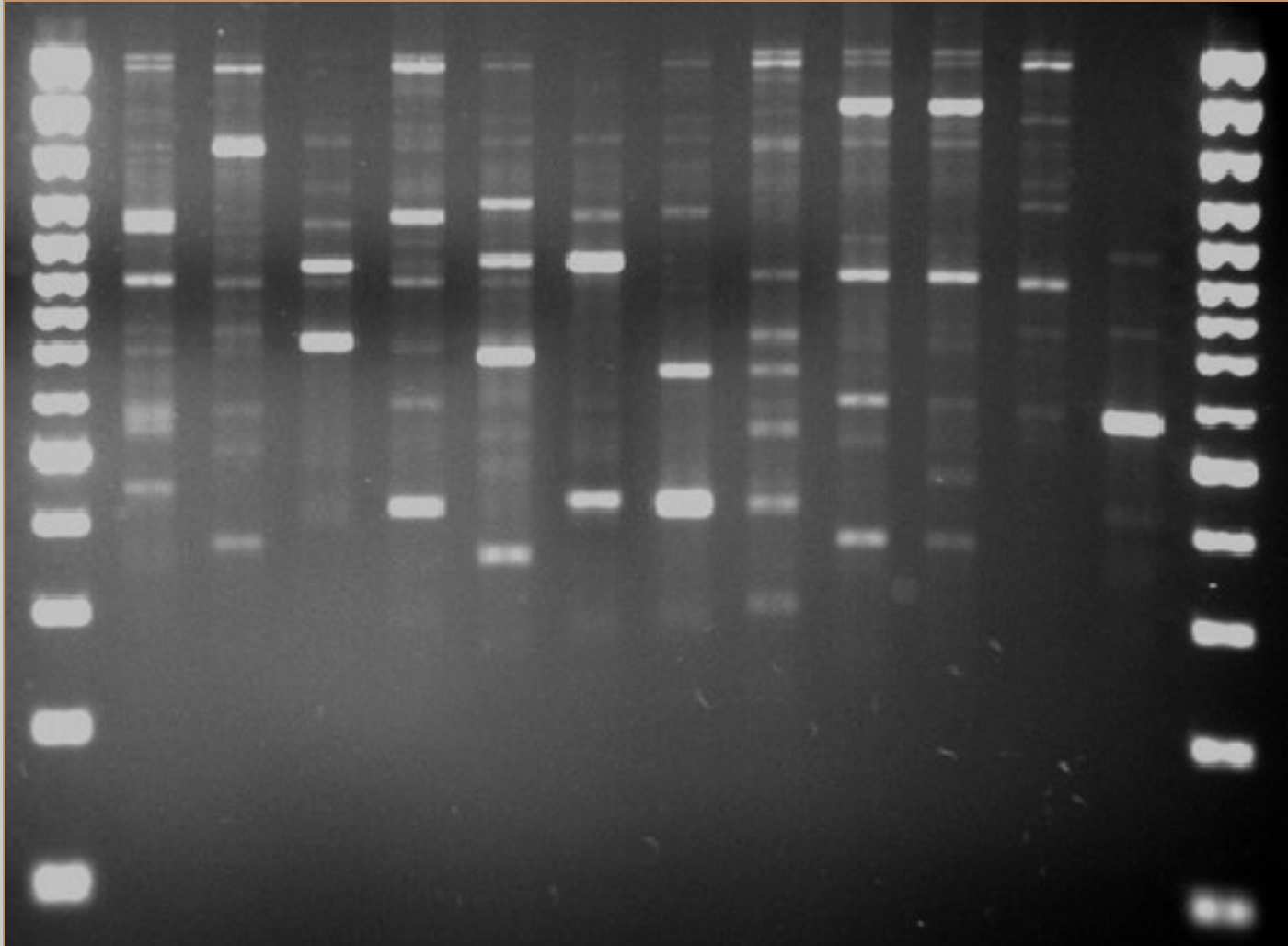
Random **A**mplified **P**olymorphic **D**N

- generování fragmentů pomocí PCR s použitím arbitrárního primeru (dekanukleotid)
- elektroforetické rozdělení fragmentů dle délky
- polymorfismus je dán
  - mutací v místě nasedání primerů (*priming site*)
  - insercí/delecí v amplifikované části DNA

- + jednoduchá metoda
- výsledky obtížně reprodukovatelné, neporovnatelné mezi laboratořemi

Příklad RAPD gelu

AFLP

Amplified Fragment Length Polymorphism

- kombinace RFLP a následné PCR určitých fragmentů
- založená na restrikci DNA dvěma enzymy
- selektivní namnožení jen některých proužků
- fluorescenční vizualizace proužků na gelu

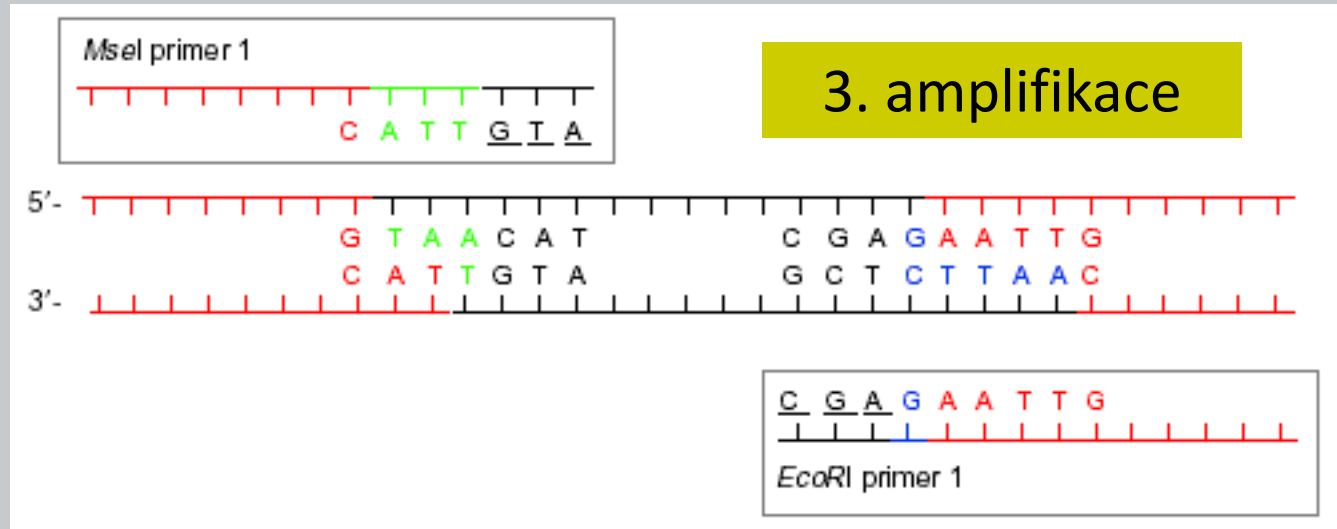
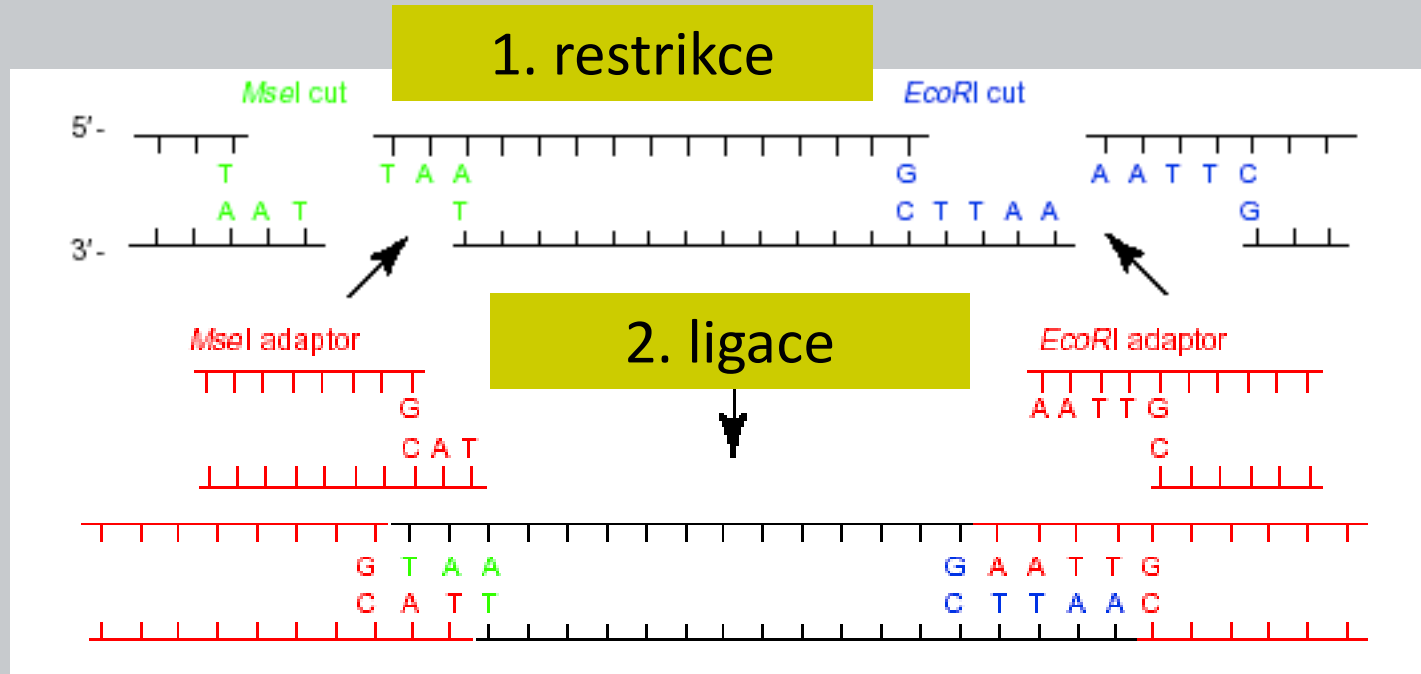
- + velmi polymorfní, odráží variabilitu „celého“ genomu
- + vysoká reprodukovatelnost, spolehlivost
- dominantní marker – neodlišení homo- a heterozygotů

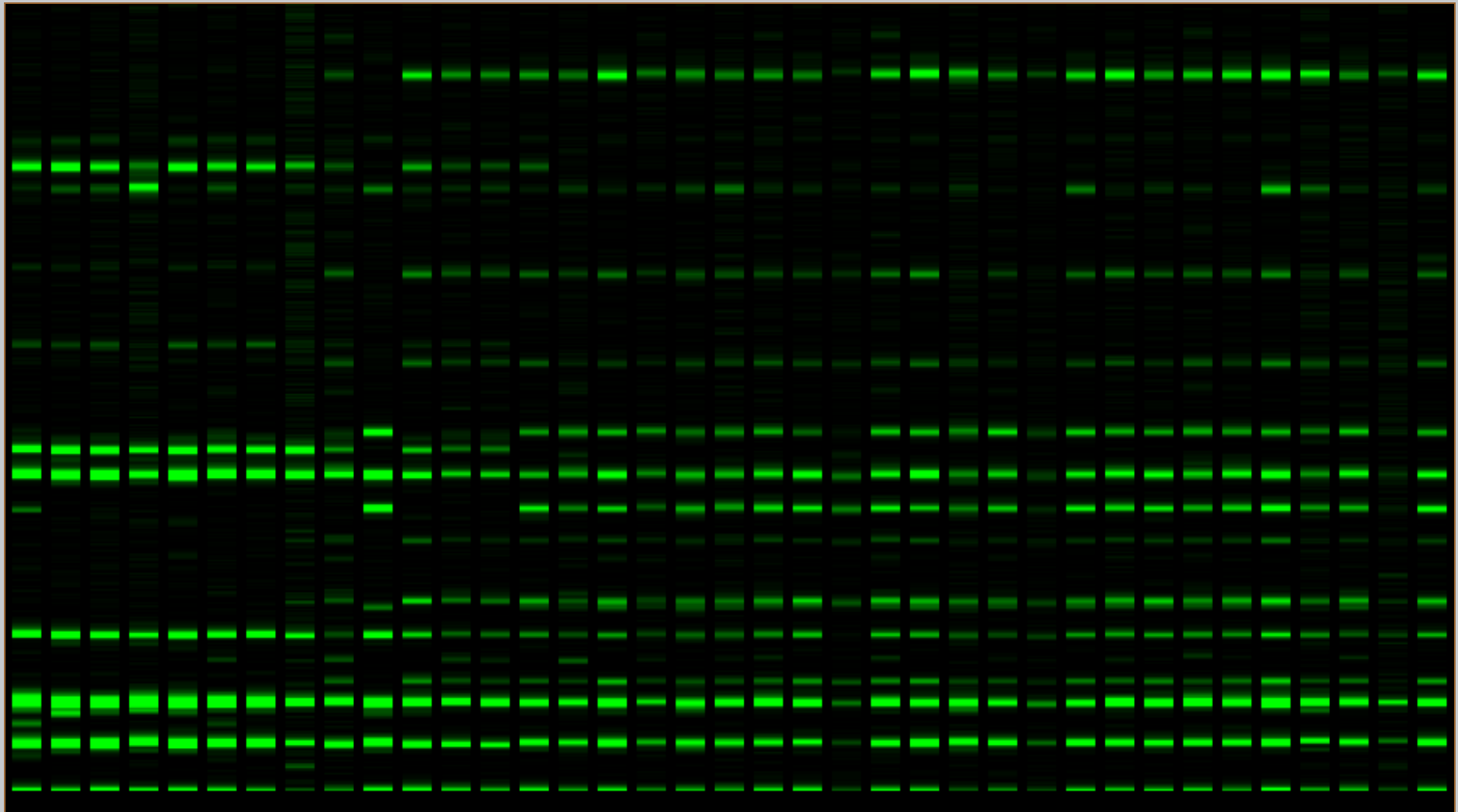
AFLP — Amplified Fragment Length Polymorphism

celková DNA

Příklad AFLP gelu

Mikrosatelity

SSRs – simple sequence repeats

- opakující se několikanukleotidové sekvence

AGGATATATATATAGGCA 1

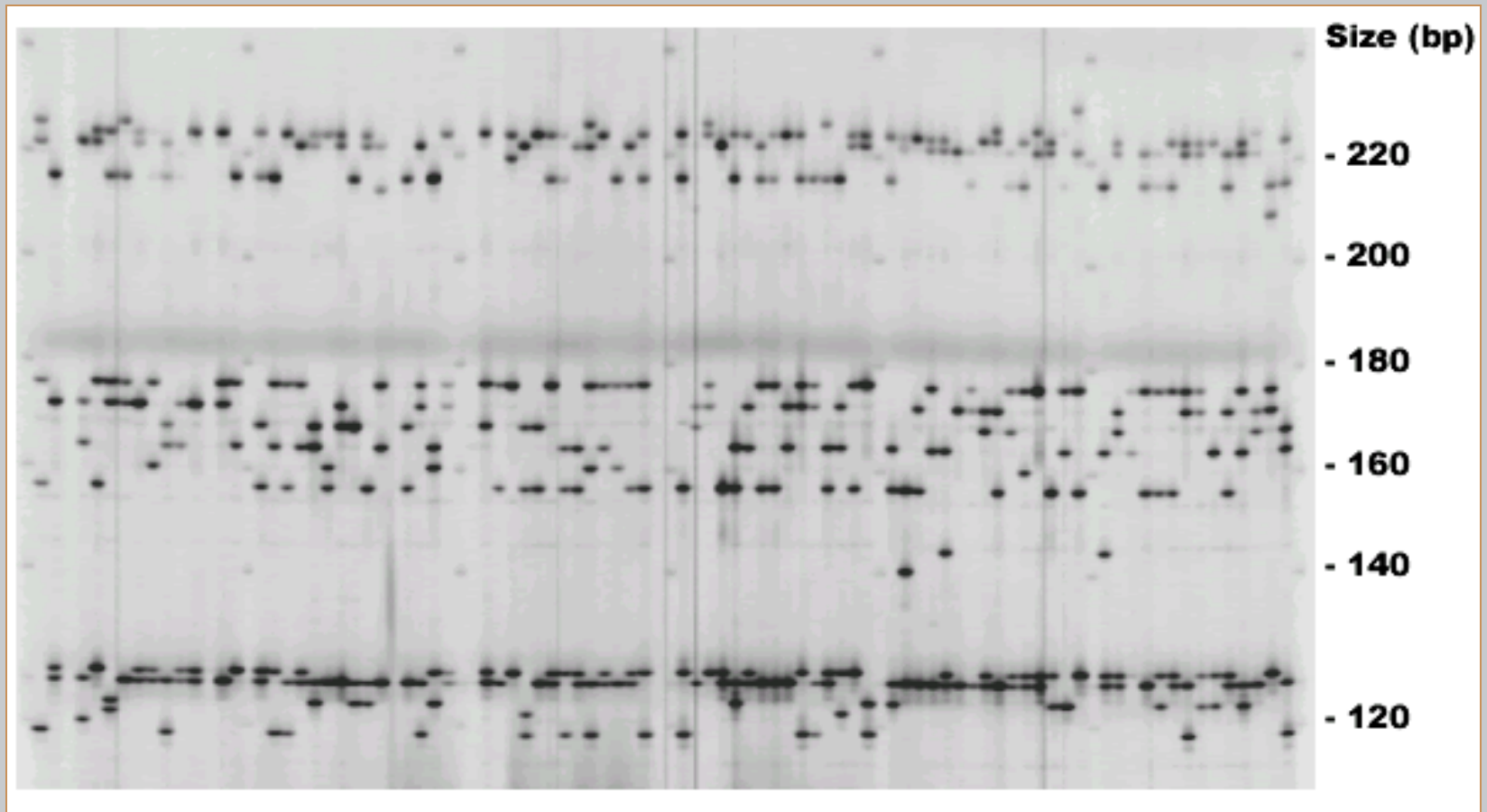
AGGATATATATA--GGCA 2

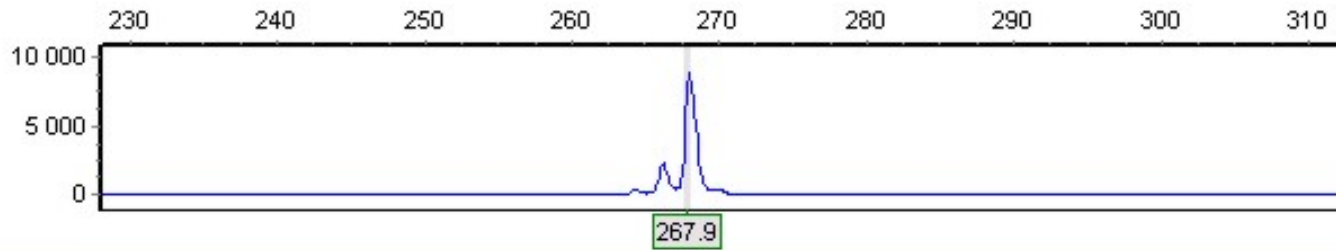
- alely – liší se počtem opakování

- + kodominantní marker, velmi variabilní
- + určitá představa o vztazích mezi alelami
- nutnost vytvořit primery pro studovaný druh

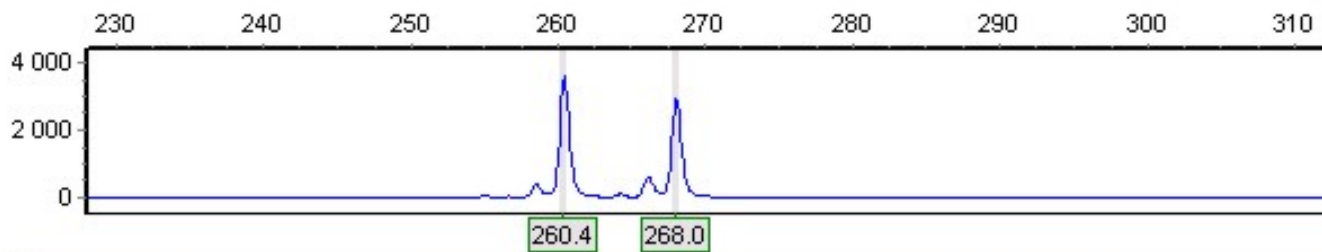
Příklad analýzy mikrosatelitů

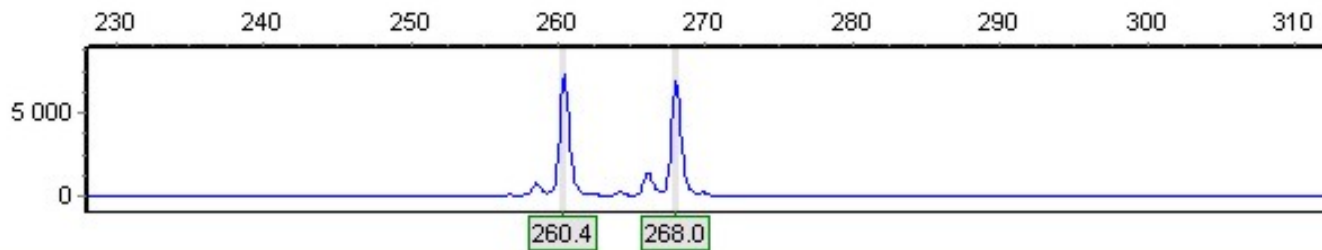
12_4.fsa

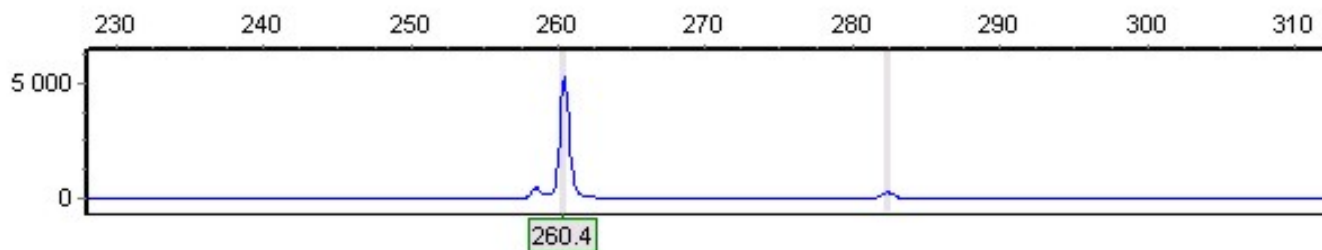
13_1.fsa

10_2.fsa

09_1.fsa

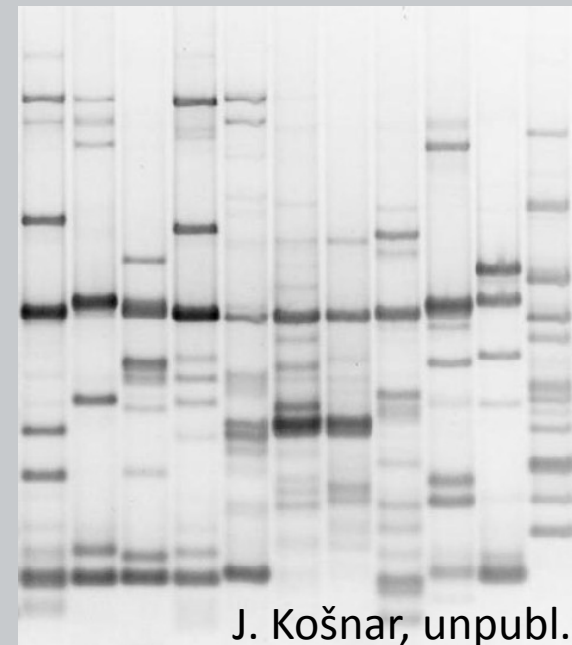

Mikrosateliti -
homozygoti a
heterozygoti
(*Nuphar lutea*)

ISSRs – Inter Simple Sequence Repeats

- délková variabilita mezi mikrosatelitovými lokusy
- primer – mikrosatelitová sekvence

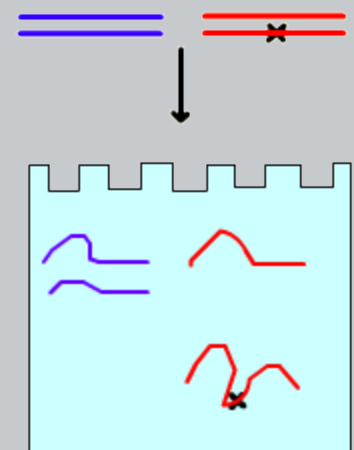
- + variabilní marker
- + jednoduchá metoda
- dominantní marker

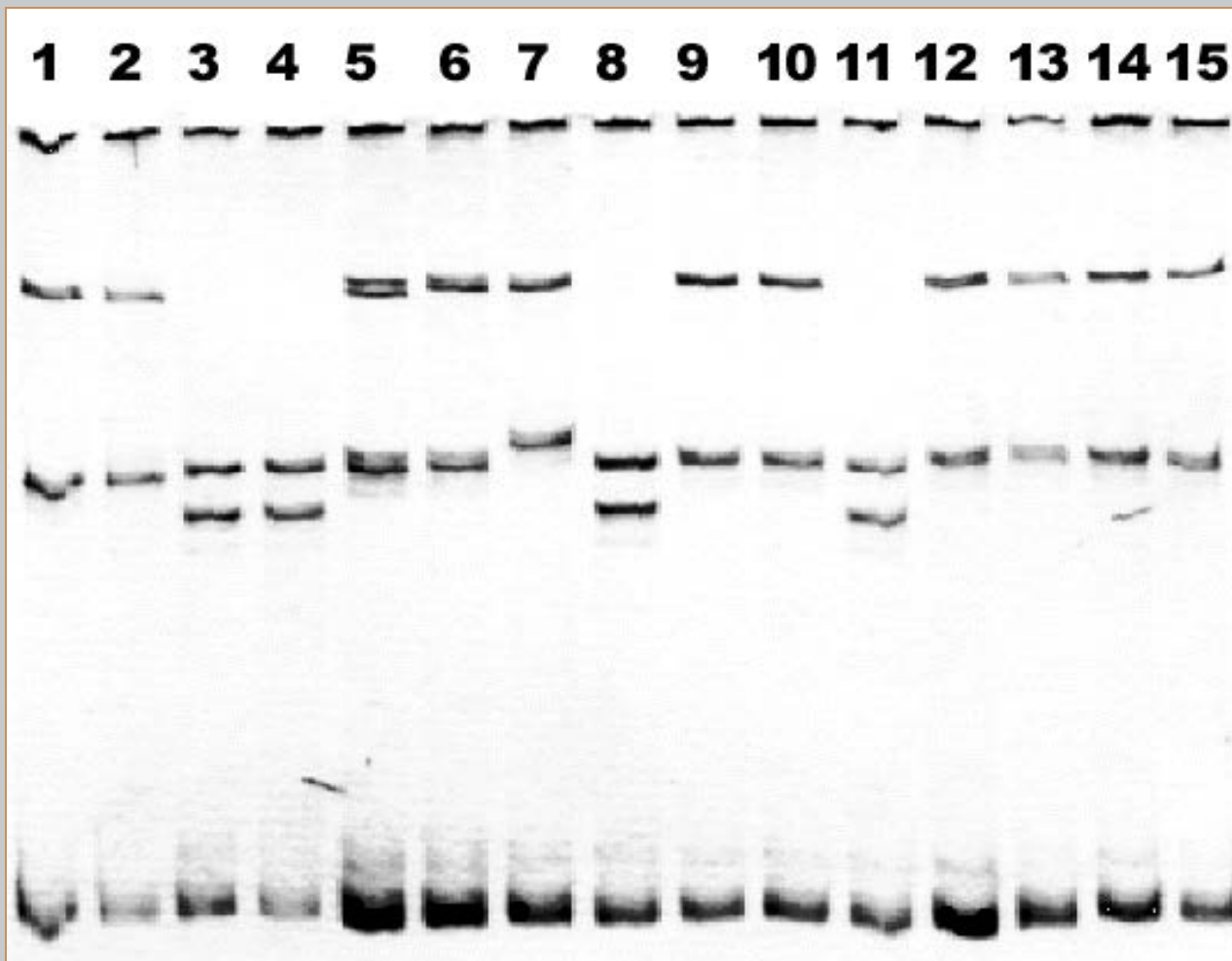
J. Košnar, unpubl.

SSCP – Single Strand Conformation Polymorphism

- metoda hledání neznámé bodové mutace
- PCR amplifikace konkrétního úseku
- denaturace – elektroforéza ssDNA
- mutace změní tercierní strukturu (konformaci) řetězce a tím jeho mobilitu v gelu

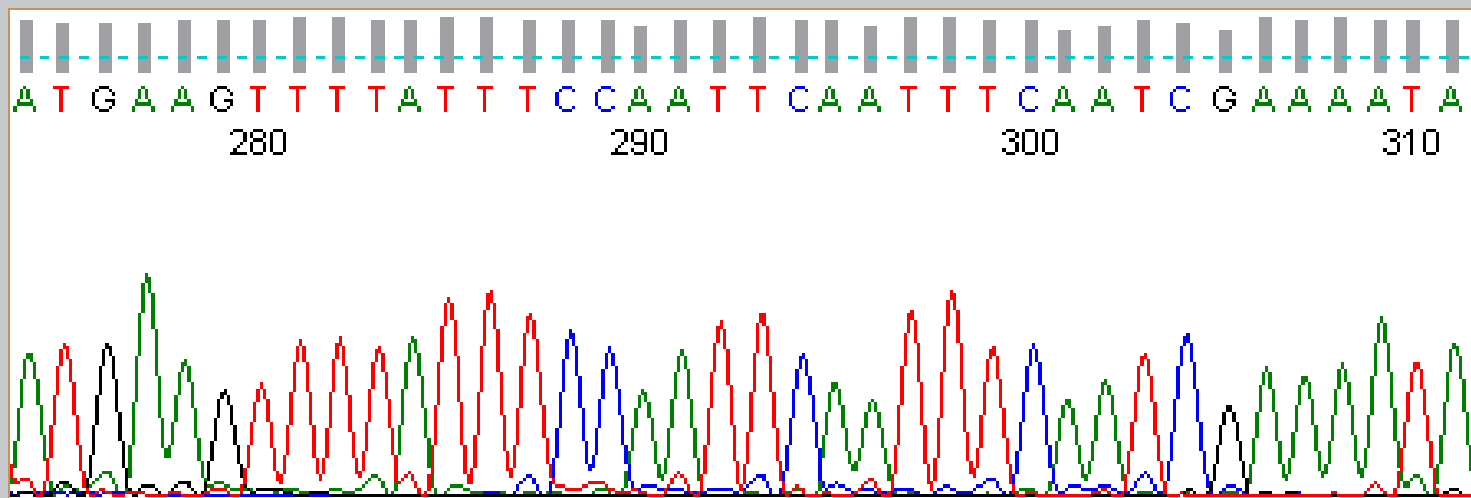
Příklad SSCP gelu

Sekvenování DNA

- určení pořadí nukleotidů v řetězci DNA
- využití automatických sekvenátorů – *fluorescenční značení bazí*
- potřeba specifických primerů pro PCR amplifikaci sekvenovaného úseku

Next generation sequencing – NGS

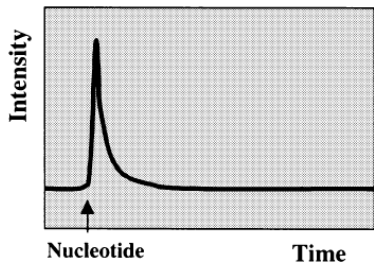
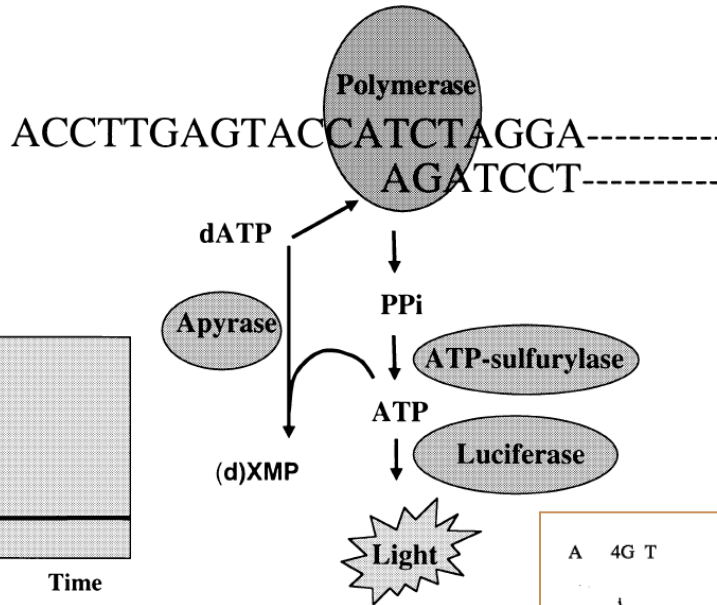
masivní paralelní sekvenování

několik komerčních řešení

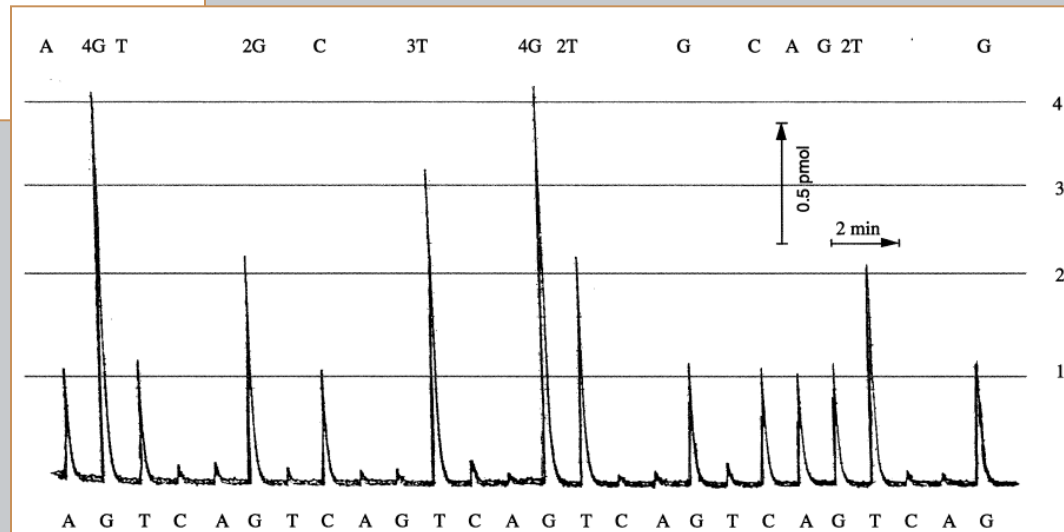
- 454 (Roche) - pyrosekvenování
- Illumina (Solexa)
- SOLiD

různé přístupy/aplikace

- shotgun sekvenování
- amplikonové sekvenování

princip pyrosekvenování

Sekvenování

1. kodující geny – *konzervativní*
  - systematika na úrovni čeledí, rodů (*rbcL*)
2. spacers, introny – *variabilnější oblasti*
  - systematika na rodové, druhové a nižší úrovni (*trnL-trnF*, *atpB-rbcL*)

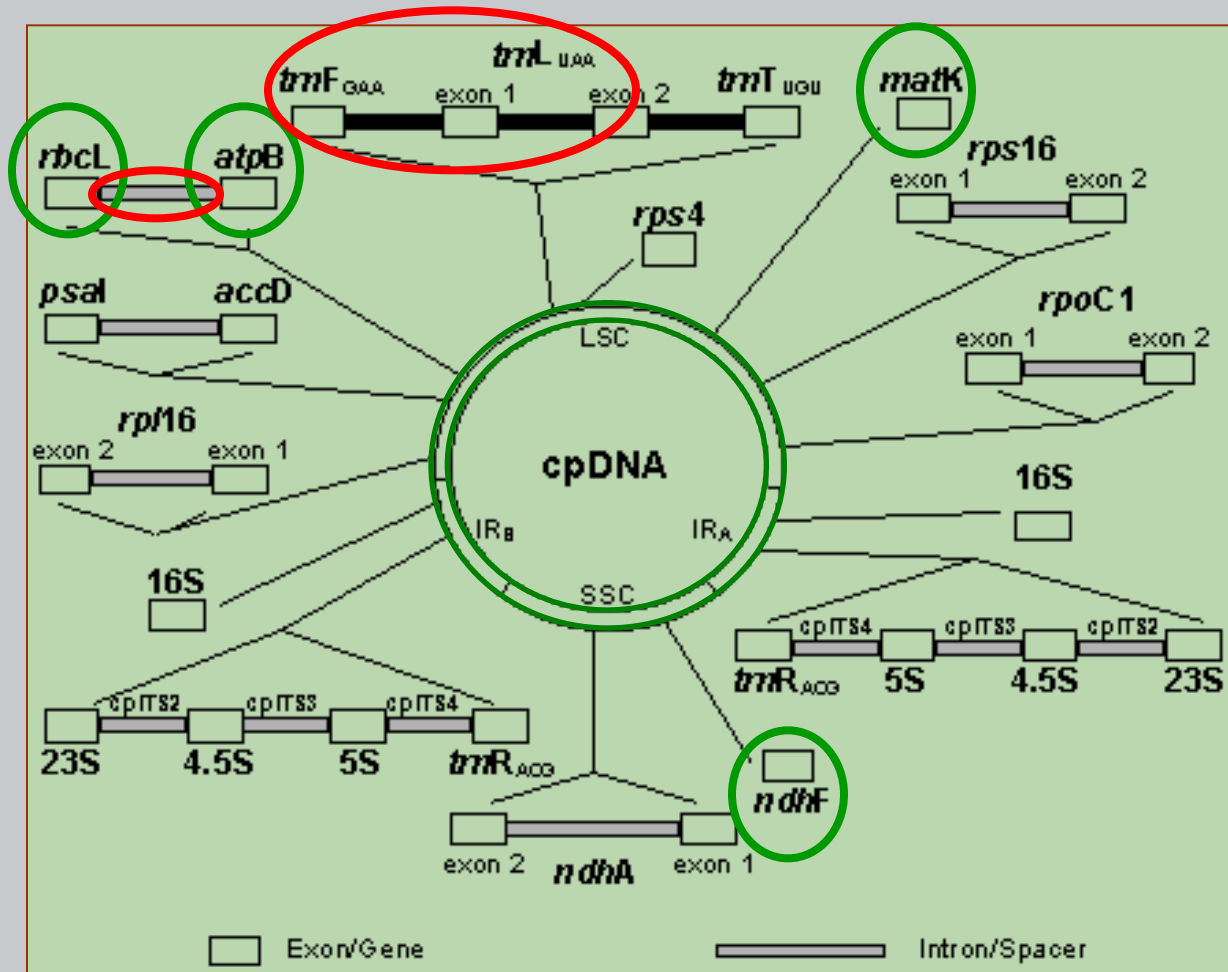
chloroplastové geny

- *rbcL*
- *atpB*
- *matK* ...

jaderné geny

- ITS
- 18S rDNA
- 26S rDNA ...

Chloroplastová DNA

SNP

single-nucleotide polymorphism

- variabilita v DNA na jednom konkrétním místě (záměna báze)

...ACTGGAGTCGACTG...

...ACTGGAGACGACTG...

- téměř výhradně bialelické, tj. dvě varianty (např. A/T)
- kodominantní marker
- detekce známých SNP vs objevení nových variant
- detekce (viz např. http://en.wikipedia.org/wiki/SNP_genotyping)
  - sekvenování
  - PCR-RFLP
  - SSCP, TGGE, DGGE
  - hybridizace (alelicky specifické proby)
  - MALDI-TOF hmotnostní spektrofotometrie (Sequenom MassARRAY...)
  - microarrays
  - NGS

Typy molekulárních markerů

co jsou důležité rozdíly

- variabilita

vysoká × nízká

vysoká	nízká
mikrosatelity	allozomy
AFLP	chloroplastové markery

Typy molekulárních markerů

co jsou důležité rozdíly

- variabilita vysoká × nízká
- typ dědičnosti dominantní × kodominantní

dominantní	kodominantní
AFLP	allozomy
RAPD	mikrosatellity
RFLP	(PCR-RFLP jaderné DNA)

Typy molekulárních markerů

co jsou důležité rozdíly

- variabilita vysoká × nízká
- typ dědičnosti dominantní × kodominantní
- rekombinace ano × ne

ano	ne
jaderné markery (diploidní)	organelární (cp, mt) (haploidní)

Typy molekulárních markerů

co jsou důležité rozdíly

- variabilita vysoká × nízká
- typ dědičnosti dominantní × kodominantní
- rekombinace ano × ne
- přenos do další generace biparentální × uniparentální

biparentální

jaderné markery
(semeny i pylem)

uniparentální

krytosemenné – cp i mt DNA maternálně (semeny)
nahosemenné – cp DNA paternálně (pylem),
mtDNA maternálně

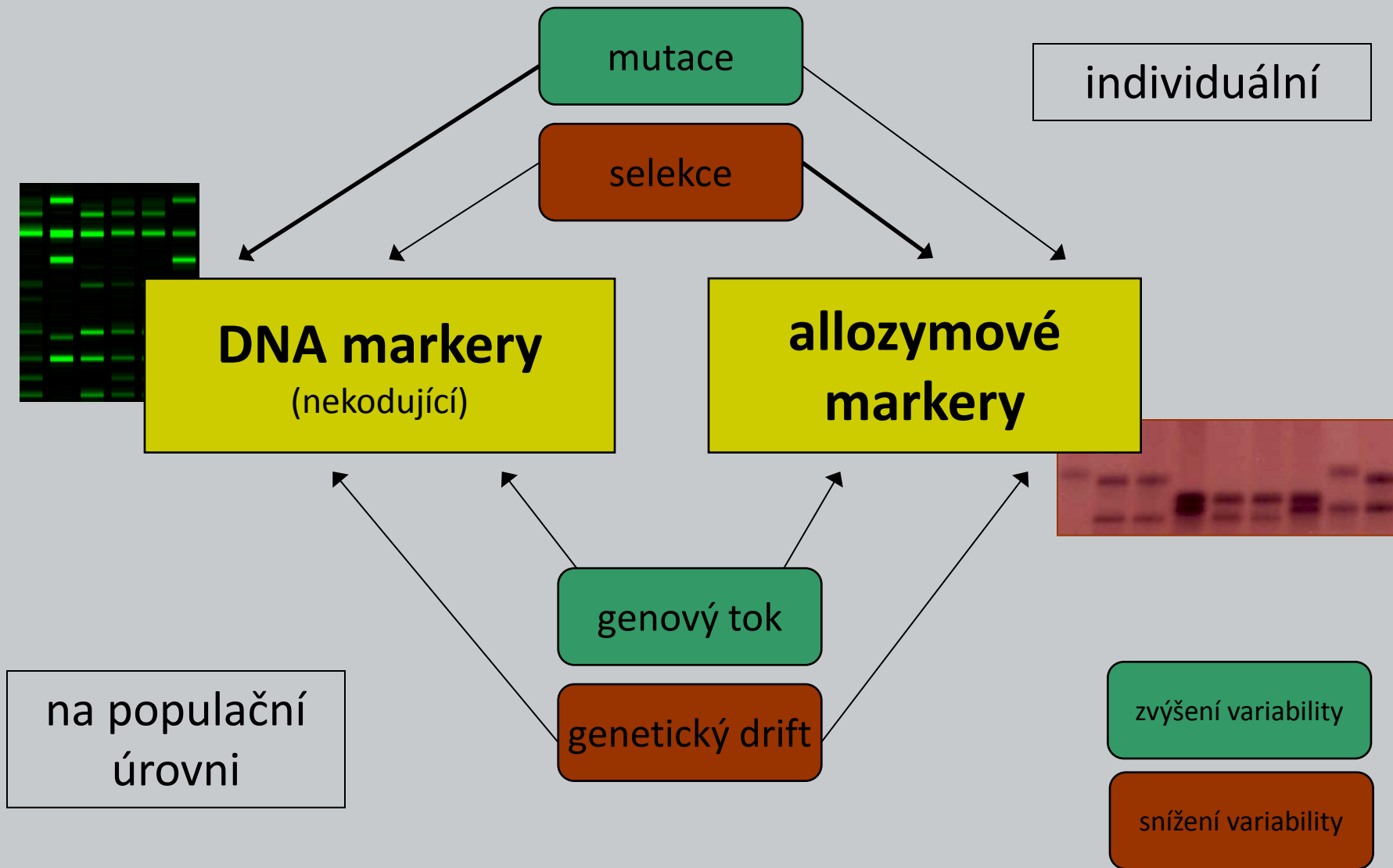
Typy molekulárních markerů

co jsou důležité rozdíly

- variabilita vysoká × nízká
- typ dědičnosti dominantní × kodominantní
- rekombinace ano × ne
- přenos do další generace biparentální × uniparentální
- mutační rychlost vysoká × nízká

vysoká	nízká
mikrosatelity	allozomy
introny, spacery	exony

Jaké faktory ovlivňují markery?

Využití markerů pro různé okruhy otázek

	RFPL a PCR-RFLP						sekvenování					
	allozymy	nDNA	cpDNA	mtDNA (rostliny)	mtDNA (zvířata)	RAPD	AFLP	SSR	nDNA	cpDNA	mtDNA (rostliny)	mtDNA (zvířata)
Genetická diverzita	++	+++	+	+	+	++	++	++	+++	++	+	++
Diferenciace populací	+++	++	++	++	++	++	++	++	+++	++	++	+++
Genový tok	++	++	+	(+)	+	(+)	(+)	+++	+++	++	(+)	++
Polyplodizace	+++	+++	++	-	-	-	-	+	++	++	-	-
Hybridizace	++	+++	++	+	+	++	++	+	++	++	+	+
Fylogeneze	(+)	+	++	(+)	++	-	-	(+)	+++	+++	(+)	+++
Genotypování jedinců	(+)	++	-	-	-	+++	+++	+++	+++	-	-	-
Fylogeografie	(+)	?	++	(+)	++	-	++	-	(+)	+++	(+)	+++

+++	velmi vhodné	(+)	bylo použito
++	dobře použitelné	-	nepoužitelné
+	OK	?	nejisté nebo nepoužito

podle Lowe et al. 2004

Literatura

Avise J.C. (2004): Molecular markers, natural history and evolution.

Baker A.J. (2000): Molecular methods in ecology.

Beebee T. & Rowe G. (2004): An introduction to molecular ecology.

Caetano-Anollés G. & Gresshoff P.M. (1998): DNA markers. Protocols, applications, and overviews.

Henry R.J. (2001): Plant genotyping. The DNA fingerprinting of plants.

Karp A. et al. (1998): Molecular tools for screening biodiversity.

Lowe A., Harris S. & Ashton P. (2004): Ecological Genetics: Design, Analysis, and Application.

Weising K. et al. (2005): DNA fingerprinting in plants. Principles, methods, and applications.

DeSalle R. & Schierwater (1998): Molecular Approaches to Ecology and Evolution.

Karp A. et al. (1996): Molecular techniques in the assesment of botanical diversity. *Annals of Botany* 78:143-149

Ouborg N.J. et al. (1999): Population genetics, molecular markers and the study of dispersal in plants. *J. Ecol.* 87:551-568.

Parker G.P. et al. (1998): What molecules can tell us about populations: Choosing and using a molecular marker. *Ecology* 79: 361-382

Vekemans X. & Jacquemart (1997): Perspectives on the use of molecular markers in plant population biology. *Belg. J. Bot.* 129:91-100

Molekulární markery v systematice a populační biologii rostlin

1. (9.10.) **molekulární markery** – charakteristika, rozdíly, přehled technik
2. (16.10.) **molekulární markery** – přehled aplikací a možných otázek
3. (23.10.) **isozymy** – elektroforéza, vyhodnocování kodominantních dat; populační genetika
4. (30.10.) **DNA** – struktura, metody studia, PCR techniky, aplikace, **RAPD**
5. (6.11.) **AFLP** – princip, výhody, využití, vyhodnocování dominantních dat
6. (13.11.) **restrikční techniky** (RFLP, PCR-RFLP), specifika *cpDNA*; fylogeografie
7. (20.11.) **mikrosatelity** – jaderné, chloroplastové, izolace, vyhodnocování dat, využití; studium klonality
8. (27.11.) **sekvenování** – chloroplastová DNA, sekvenování genů a nekodujících oblastí
9. (4.12.) **sekvenování II** – jaderná DNA, rDNA, ITS, *low-copy* markery
10. (11.12.) **"nové" a další metody** (ISSRs, transpozony, real-time PCR...)
11. (18.12.) **NGS** - přehled a principy metod, příklady aplikací
12. (8.1.2014) **shrnutí**, další příklady využití molekulárních markerů
13. (15.1.) prezentace studentů, zkouška...